

# DIYALOG ve ÇATIŞMA

Prof. Dr. Şahin Filiz

Aydınlık, [www.aydinlik.com.tr](http://www.aydinlik.com.tr), 02.10.2017

## Türkiye'de düşünce ve inanç özgürlüğü sorunlar ve tartışmalar

Dinler ve inançlar arası diyalog veya çatışmadan söz edebilir miyiz? Başka türlü sorayım. Farklı dinler ve dinlere bağlı insanlar bir arada yaşayabilirler mi? Yoksa bu mümkün değil, kesinlikle çatışmalar diyebilir miyiz? İnançlar çatışır ya da uzlaşırlar mı ?

Bu sorularının hepsine hayır cevabı verebiliriz. Çünkü çatışan veya diyalog kuran, ne dinler, ne de inançlardır. Başka başka din ve inançlara sahip insanlar, ne çatışmalar, ne de aralarında pürüzsüz bir ittifak kurabilirler.

### **İNANÇ BİR SÜREÇTİR**

Dinler ve inançlar, bir toplum veya milletin kültürünü oluşturan en önemli unsurdur. Modern yaşamda şu ya da bu dine mensup olmak, kültürlerarası geçirgenlik nedeniyle başkasından ayrıcalıklı olma şansını ortadan kaldırmıştır. İnançların değil de kültürlerin uzlaşması veya çatışma içinde olması, laiklik ilkesini açıklamak için yeni bir kapı açıyor demektir. Çünkü bir dine inanmak, en nihai noktada kişinin kendi iç dünyasında olup biten bir süreçtir.

Düşünün ki, en basit olayda bile kişi kendi iç dünyasında, aklında veya vicdanında, hesabı kapatılmamış bir yığın sorgulamalara başvurur. En somut ve gündelik bir durumda kişi, düşündüğünü sonuçlandırır bile, evvelini ve ahirini hala ölçüp tartmayı sürdürür. Üstelik oldubitti diye baktığımız nice sıradan işlerin beklenmedik sonuçlarıyla karşılaşabiliriz. Basit olgu ve olaylarda dahi kesintisiz bir süreç varsa, inanç konusunda bu süreç daha ince ayarlı ve son derece karmaşık olacaktır. Karmaşayı zihninde ve ruhunun derinliklerinde yaşadıkça inanç, her an tazeliğini korur; canlıdır ve bitimsizdir. Olmuş bitmiş bir şey değildir. Sonuçlanmaz ve kalıcılığını da bu iç mücadeleye borçludur. İnanan insanın bu anlamda belki kafası karışık değildir ama zihninde ve ruhunda bin bir çeşit sorular ve cevaplar birbiriyle sürekli çarpışır durur. Kendi içinde süreç olan inanç, başkalarına kesinleşmiş ve en son cevabı bulunmuş bir meta olarak takdim edilemez. İnanç, zihin ve ruhun ortaklaşa beslendikleri, sürekli de beslenmek zorunda oldukları bir erdemlilik halidir. Erdemlilik ise, sonu gelmeyen bir ahlaksal değer mücadelesini gerektirir. Ahlak somut cevaplar ve sonuçlar değil, erdemsizliği, her başkaldırışında öncelikle iç dünyamızda bastırmaya yarayan bir ruh disiplindir.

### **ÇATIŞAN YA DA UZLAŞAN KÜLTÜRLERDİR**

Din, inancın örgütlenmiş biçimidir. Din bize, inancımızı hazır örgütlenmiş olarak sunma iddiasındadır. Ancak bu ne yazık ki bir iddia ve temenniden öte gidememektedir. Çünkü bırakın farklı dinleri, aynı din içinde dahi, farklı inanç örgütlenmesi hep kaçınılmaz tarihsel bir gerçeklik olmuştur. Şiilik, Sünnilik, Alevilik, Zeydilik, Nusayrilik ve yüzlerce mezhep, bu tip örgütlenmenin örnekleridir. Üstelik çokluğundan sayamayacağım bu mezheplerin kendi içinde bile birbirini temelden reddeden mezhep içi inanç blokları vardır.

### **PEKİ, ÇATIŞMA VEYA UZLAŞMA NEREDEDİR?**

Eğer bir çatışma veya uzlaşmadan söz edeceksek, bunun, inanç örgütlenmelerinin yarattıkları kültürler arasında meydana geldiğinin altını çizmemiz gerekecektir. İşin hakikati böyledir. Hani, uzlaşma varsın kültürler arasında olsun, diye içimizden geçtiğini biliyorum. Ancak çoğunlukla çatışmalara tanık oluyoruz. İslam dünyasının bu gününden geriye ya da gerisinden bu gününe tarihsel süreci izlediğimizde, aynı din içinde farklı inanç guruplarının yarattıkları

kültürlerin hep çatışma halinde olduğunu esefle görürüz. Öyleyse, önce dinler arası diyalog veya uzlaşma değil, bir dinin kendi içindeki farklı inançların doğurduğu kültürleri arasında bir uzlaşma olup olmayacağı meselesi üzerine kafa yormak zaruridir. Çatışan inançlar değil, onların yarattığı kültürel unsurlardır. İslam ülkeleri arasındaki bir yandan kısıtlı diyalog ve diğer yandan geniş çatışma, aynı dindeki farklı inançların değil, asıl bu farklı inançların yarattığı farklı kültürlerden kaynaklanmaktadır.

## LAİKLİK OLMASA

Laiplik işte tam bu noktada doğal olarak kendini dayatmaktadır. İtikadi değil ama siyasi bir tavır olan laiklik, hem aynı din içindeki hem de farklı dinlerdeki farklı inançların yarattıkları kültürleri uzlaştırabilecek henüz daha iyisi icat edilmemiş bir çaredir. Gerçi inançların çatışması ya da uzlaşımını sağlayan laiklik değildir. Çünkü inancın, insanın kendi iç dünyasında ve ruhunun derinliklerinde devam eden diyalektik bir süreç olduğunu söylemiştik. Laipliğin bu noktada insanın vicdanı ve zihinsel süreçleriyle ilgili yapabileceği olumlu ya da olumsuz bir katkısı yoktur. Asıl katkısı, bu inançlardan kalkılarak yaratılan farklı kültürler arasındaki çatışmayı önlemede ve bunu uzlaşmaya dönüştürmede görülecektir. Din ve inanç, vicdanda yaşanan kesintisiz ama sonuca bağlanmamış bir iç tecrübe olduğu için, laiklik bu aşamada istese de kişiye müdahil olamaz; hem müdahil olması için de bir sebep yoktur. Laiplik, kültürlerin en önemli kaynağı olan inançları zaten denetleyemez. Ancak onların ürettikleri yaşam biçimleri, ibadet tarz ve şekilleri, davranış ve yapıp-etmelerden doğan somut unsurları tüm farklılıkları ve çeşitlilikleriyle uzlaştırmak için zemin hazırlar. Çatışmaları önlemeye çalışır.

Şu halde, dinler ve inançlar, iç süreçler oldukları için, ne diyalog ne de çatışma tesis edebilir; ancak ürettikleri kültürler bakımından olumlu ya da olumsuz etkileşime girebilirler.

Eğer Türkiye diğer İslam ülkelerine benzeseydi, çatışma, aynı din içinde farklı inançların çatışmasına sahne olurdu. İslam ülkelerindeki iç çatışmalar, ironik biçimde benim tezimi alt üst etmektedir. Bu hiç olmazsa görünüşte böyledir. İslam içinde Müslümanlar, kabile içinde kabileler ve çöl içinde çöllere aynı dinin aynı inancını paylaşmalarına rağmen birbirilerini kıyasıya boğazlamaktadırlar. Oysa çatışan inançlar değildir. Çünkü İslam ülkelerinde düşünce ve inanç üretilmeyi beri asırlar olmuştur. Çatışan, kültürlülüğün kültürleridir.

Türkiye çok şanslıdır. Aynı din içinde farklı inançların varlığını ve birlikteliğini sağladığı gibi, bunların ürettikleri farklı kültürleri de laik cumhuriyet geleneğiyle uzlaşma içinde tutabilmektedir. Hatta farklı dinlerin kültürleri ile İslam kültürünü laik tavrı nedeniyle uzlaşmış bir güce dönüştürmesini bilmiştir.

**Atatürk'ün dehasını, yeniden keşfediyoruz.**

## İNANÇ VE ÖZGÜRLÜK ETİK KAVRAMLARIDIR

İnanç ve özgürlük kavramları, insanlık tarihi kadar eskidir ve belli bir dine ait değildir. İnsan, kendisini diğer varlıklardan ayıran belirli özelliklerinden başka, en çok ve belki de en açık biçimde bir ahlak varlığı olmakla öne çıkar. İnanç özgürlüğe bağlıdır. Ancak özgürlük de sorumlulukla birlikte vardır. İnanç, bireyin istediği şeye kısıt getirilmeksizin inanma ihtiyacını karşılar. İnanmanın gereklerini yerine getirme noktasında, inanca özgürlük ve sorumluluk kavramları sosyal ve hukuksal kısıtlar ve sınırlar vaz eder. Çünkü birey toplumun bir parçasıdır. Belki inanma aşamasında bireysel tüm haklarını kendi vicdan ve düşüncesinde kullanma özgürlüğüne sahiptir, ancak inandıklarını uygulama aşamasında toplumsal platformda gerçekleşebileceği için, sınırlamalar getirilir. Bireysel olarak inanıp düşündüğümüz her şeyi, bir parçası olduğumuz ve çok farklı düşünce ve kanaatlerin barındığı bir toplumda sınırsız ve sorumsuzca yerine getirmek özgürlük değildir. Kaldı ki bireysel olarsahip olduğumuz inanç da kendi doğasında sınırsız ve sorumsuz olamaz. Etiğe, hukuka, temel insani normlara, toplumsal kural ve yaşama düzenine, kısacası ortak insani değerlere aykırı olan hiç bir inanç, özgürlük talebinde bulunamaz. Bilime, apaçık gerçeklere, insancıl düşünce ve kanaatlere

taban tabana zıt hiçbir inanç, masum ve makul olamaz. Demek ki inanç için sınırlar aslında daha bireyin vicdan ve kanaatleri oluşurken doğal olarak çizilmek gerekmektedir.

İnanç ve özgürlük kavramları doğrudan doğruya ahlak sorunuyla ilgili kavramlardır. Ahlak sorunu ise, insan varlığını en iyi tanımlayan bir düşünce ve duyguyu içerir. İnanmak güven duymak, bel bağlamak, inanılan şey ile kendisi arasında mesafenin azaltılması ya da ortadan kaldırılmasıdır. Vurgulamak gerekir ki, inanç insanın en doğal ve en temel ihtiyacıdır. Ahlak sorunu nasıl ki sadece insanla ilgili ise, içinde yer alan inanç da yine yalnız insanla ilgilidir. Çünkü insanın altındaki canlı-cansız varlıklar için ahlakın özgürlük ve sorumluluk gibi bu iki temel kavramı geçerli değildir. Bizim dışımızdaki varlıklar ne özgürdür, ne de sorumludur. Aynı durum Tanrı için de geçerlidir. O ne özgür ne de sorumlu olarak tanımlanamaz. O halde ahlak, ne bizim altımızdaki, ne de üstümüzdeki varlıklar için geçerli bir tanımlama değildir. Bu tanım sadece biz insanlara aittir.

İnanan kişi, eğer gerçekten inanıyorsa tüm varlığıyla kendisini inandığı ilkeye, dine ya da kişiye teslim etmiş demektir. İnsan vicdanında, duygu ve düşüncelerinde meydana gelen bu süreç, vicdani boyutunu koruduğu sürece insanın kendi ruh dünyasına has bir değer olarak varlığını devam ettirir. Ancak hiçbir inanç, insan tekinin ruh dünyasında başlayıp yine orada sona ermez. Ucu açık bir süreç olarak toplumsallaşma, inanç fenomeninin karşı konulamaz doğasını ele verir. Başka bir deyişle, her inanç üç aşağı beş yukarı toplumsallaşmaya doğru gelişme ve kendini açığa çıkarma itiyadındadır.

İnanç, hurafelerden dini dogmalara, ilkel düzeydeki sanılardan bilimsel bulgulara kadar çok geniş bir tayfı ifade eder. Bilim, din ya da siyasi bir ideoloji, inanca dönüştüğü zaman birbirinden farklı özelliklerini yitirirler; hepsi de vicdani durağanlıktan toplumsallaşma hareketliliğine doğru genişleyip yayılır. Örneğin, dinlerin ve dini inançların dönemi olan Ortaçağlarda, din kapsamı içinde söylenen ve yapıp edilen her şey, kaynakları olan din ya da dinler kadar, dinleşebilmişlerdir.

18. yüzyıldan başlayarak din ve din adamlarının dünyevileşme üzerindeki tesiri kırılınca bilim dinin tahtına oturmuştur. Din, insan ve yaşamı ile ilgili pek çok noktanın aydınlanmasını Tanrı ile mücadele etmek şeklinde yorumlayarak, insanın gücünü sürekli arka planda tutmayı başarmıştır. Vicdanen her şeyin Tanrı'ya havale edilmesinin ötesine geçerek, Tanrı'nın doğa için koyduğu değişmez genel-geçer yasalar da bu havale kapsamına alınarak insanoğlunun neyi ne kadar yapabileceğinin sınırları uzun süre saptanamamıştır. Bilim, dünya yaşamını kolaylaştırıcı icatlara ve bilginin teknolojiye aktarılmasında rüştünü ispata yarayan yeni bulgulara eriştikçe, dinin Tanrı hakkında öne sürdüğü güç ile ahlaki kullanarak sürekli sınırlamaya çalıştığı insanın gücünün sınırlarını daha nesnel ölçülerle belirlemeye başladı. Ancak bilim bu başarılarıyla edindiği bilimsel inandırıcılığının, zamanla kendini din yerine koyarak zedelenmesine mani olamadı. Bilime bilimsel metodolojinin sınırları dışına çıkmaması uyarısının yapıldığı yeni felsefi düşünce akımları ortaya çıktı. Ancak yazımızın konusu bu akımlar değildir.

Laiklik, bu bağlamda, her türden düşünce ve inanç özgürlüğünü sağlamayı amaçlar. Sözcük olarak "dine ve din adamı sınıfına ait olmayan" şeklinde anlam taşımaktadır. Bu anlam, kilisenin din adına her türlü bilimsel ve düşünsel gelişmeye direnmesi temel alınarak oluşmuştur, diyebiliriz. Bu nedenle laiklik, doğumu ve esinlendiği anlam kaynağı göz önüne alınarak din karşıtlığı şeklinde yorumlanmıştır. Oysa siyasi bir tavır olan laiklik, siyaset gibi değişken bir yönetim-çıkart ilişkisinde değerleri esas alan dinin araçsallaşmasını engellemeye yaramaktadır. Şu halde laiklik, yalnızca dini değil, her türlü inanç ve düşüncenin, kanaat ve duygunun özgürlüğü ile ilgili bir kavramdır.

Laiklik, hangi inanç ve düşünce olursa olsun, toplumsallaşma aşamasında müdahil olur. Bu, her inandığımızı ve her düşündüğümüzü uygulamaya girerirken sınırlarla karşılaşacağımız anlamına gelir. Laiklik esasen, her bir inancı diğer inanç ve kanaatler adına denetlemek olmalıdır. Devletlerin resmi inanç ve dinlerinden söz edemeyeceğimize göre, laiklik, hiçbir inancı devlet adına denetlemek olmamalıdır. Diğer inançlara yer açmak için, ilgili inancın toplumsal alanda başka inançlara ket vurmasını önlemek üzere laiklik, işlevselleşir.

## **BİREYSEL HAK, AŞİRET YA DA GRUP ADINA TALEP EDİLEMEZ**

Özgürlük, bilinçli birey ya da bireylerin ne talep ettiklerine ilişkin en çarpıcı hakların başında gelir. Doğrudan doğruya insanla ilgilidir ve bu yüzden tamamen ahlaki bir kavramdır. Ahlak bakımından eğitilmiş birey, aynı zamanda aydın insandır. Aydın insan, hak talebini kendisi, birey olarak yapar. Örgüt, grup, dernek ya da aşiret adına veya herhangi bir etnik grup ya da dini bağlılıklar adına dile getirilen özgürlük talepleri, doğrudan bireyin özgürleşmesine beklenen faydayı sağlamaz. Birey adına özgürlük talebinde başarı kazansalar da, bu tip grupların, mensubu olan bireyelerine bu özgürlükten ne kadarını lütfedecekleri belli değildir. Özellikle inanç özgürlüğü, doğrudan bireyin kendi hak ve sorumlulukları etrafında düşünülmesi gereken bir değer olarak belirlenmelidir. Özgürlük, her şeyden önce bireyseldir. Grup ya da kitle adına özgürlük talepleri, bireyi beklediği özgürlük konusunda hayal kırıklığına uğratabilir. Öyleyse özgürlük, doğasında bireysellik ve aydınlanma olmak üzere iki temel özeliği taşımalıdır. Aksi takdirde özgürlük bir ahlak sorunu olarak değil, kitlesel bir sorun olarak algılanır. Birey bu kitlesellik içinde kendi varlığını ve mevcut özgürlüğünü yitirebilir.

### **İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN İKİ ÖGESİ**

Buna göre, inanç özgürlüğünün sınırlarını iki esas öge belirler: ilki, içten dışa doğru süreçtir. Birey bu süreçte bilincini kesintisiz aydınlanma ile yeniler. Neyi, neden istediğine ilişkin fikirleri olgunlaşır. Her inandığı ve düşündüğü şeyin eylem alanına geçmesi gerekmediğinin farkına varır. Özgürlüğü kendisi için ister. Bir kişi, grup ya da topluluk için değil, temel insan hakkının bir gereği olarak bu talepte bulunur. Özgürlük isteyen insan, bu talebine koşut olarak sorumluluk altına gireceğini hesaplamalıdır. Çünkü özgürlük sorumluluk olmadan düşünülemez. Özgürlük bireysel bir taleptir, karşılığı olan sorumluluk da bireyseldir; talep eden kişiye aittir. Özgürlükler birey adına istenip sorumluluklar bir dine, inanç ya da fikir sistemine yüklenemez. Özgürlük ve sorumluluk kavramları birbirine karşılıklılık esası üzere bağlıdır.

İkinci esas, dıştan içe doğru olan ögedir. Bu da laiklikle gerçekleşir. Bireyin elde ettiği özgürlük sonucu karşılaştığı sorumluluğu, toplumsal alana eylem ve davranış olarak yansıtmasını denetleme, laikliğin müdahale alanı içine girer.

İnanç özgürlüğü dendiği zaman Türk toplumunda ilk anlaşılan şey, dini inanç ve bu inancın gereklerini özgürce yerine getirebilme serbestisidir. Her din gibi İslamiyet'in de amentüsü ve inanç esasları vardır. Yine her din gibi İslamiyet'in de bir birey, toplum ve devletle ilgili yorumlara dayalı bir yığın tarihsel literatürü elimizdedir. Bununla birlikte, özgürlük taleplerinin, inandıklarımızın hukuksal ve siyasal alanlarla işlevselleşmelerine kadar uzanan sınırsızlığı göz önüne alınınca, bu ucu açık özgürlük istemi, aynı toplumda yaşayan başka din ve inançları kısıtlayarak ancak gerçekleşebilir. Din ve Tanrı adına istenen özgürlüklerin sınırı olmaz. Oysa din, kendi içinde sınırlıdır ve o da insan içindir. Aynı insan, özgürlüğü kendisi için değil de Tanrı ve din adına talep ettiği için, başka insanlar üzerinde kurmayı tasarladığı egemenlikte kesinlikle sınır tanımayacaktır. Tarih boyunca bitmek tükenmek bilmeyen farklı dinler arasındaki savaşlar ve hatta aynı din içindeki mezheplerin kıyasıya boğuşmaları bunun belirgin kanıtlarındandır.

İnanç özgürlüğünün doğal sınırları, içten dışa bireysel sorumlulukla; dıştan içe de laiklikle çizilmelidir.

### **ÖZGÜRLÜK DENİNCE ÖNCE İNSAN**

Felsefe, en çok insanın kendi hakkında düşünmesi demektir. İnsan önce kendini keşfetmeli ki onu çepeçevre saran evreni, varlık dünyasını ve içinde yaşadığı toplumu hakkıyla anlayabilsin. Her bilim, insanı kendi sınırları içinde tanımlar. Hukuktan siyasete ve kimyadan fizik bilimlerine kadar birbirinden farklı insan tanımlarına rastlarız. Her biri kendi ilke ve yöntemlerine göre bu tanımları yapar. Kimi akli, kimi düşüncesi ve kimi de eylem ve davranışlarını konu alır. Ancak insanı, tüm hakikatiyle tanımlayan tek disiplin, ahlaktır. Ahlak dışındaki tüm tanımlarda biz insanların diğer varlıklarla ortak bir veya birkaç yönüne rastlayabiliriz. Oysa ahlak konusunda hiçbir varlıkla ortak bir yönümüz yoktur. Hatta ahlak Allah için bile geçerli değildir. Çünkü O bile bir ahlak varlığı olarak tanımlanamaz.

Ahlak varlığı olan tek canlı, insandır. İçinden geçirdiği niyeti, duygu ve düşünceleri ve dolayısıyla bunların yaşama geçirilmesi olan tüm eylemleriyle insan, bir ahlak varlığıdır.

## **SORUMLU VARLIK OLARAK İNSAN**

Allah ahlak varlığı değildir, dedim. Çünkü yapıp ettiklerinden, niyet ve tasarılarından kimseye karşı sorumlu değildir. Sorumlu olsaydı, O'nun için de bir özgürlük talebi olduğunu ileri sürmemiz gerekecekti. Ama bu noktada Allah özgür değildir sonucunu çıkarmak mantık dışı olur. Çünkü ne özgürlük ne de onun doğal gereği olan sorumluluk, Allah hakkında söylenemez. Allah'ın bir ahlak varlığı olarak tanımlanmadığını söylemek, O'nun ahlak erdemlerine aykırı kaza ve kader yarattığı anlamına gelmez. Allah, ahlak karşıtı bir varlık olarak da görülemez. Özgürlük ancak sorumlu varlık için istenen bir değerdir. Yaptıklarından ve eylediklerinden başkalarına karşı sorumlu olmak, Allah için düşünülemez. Aynı şekilde, insan dışındaki diğer varlıklar için de söz konusu olamaz. Öyleyse insan, sorumlu olduğu için özgür olmalı, özgür olduğu için de sorumluluk duymalıdır. Allah'ın yapıp-etmelerinden sorumlu olduğunu ve dolayısıyla 'sonuçlarına katlanmak zorunda bulunduğunu' ileri sürmek gibi çelişki, O'nu Allah olarak bilmemize manidir. Diğer varlıkları da 'niyetleri ve eylemleri yüzünden yargılayıp sonuçlarından sorumlu tutmak', bir başka çelişkiye düşmek olur. O halde akli, düşüncesi ve eylemleriyle sorumlu olan; bu nedenle de yaptıklarının sonucuna katlamak durumunda olan tek varlık, insandan başkası değildir.

Bu sorumluluk, ister yaşadığı topluma, ister inandığı dine ve Tanrı'ya karşı olsun, neticede insana şu ya da bu yükümlülüğü dayatır. Ödül veya cezaya muhatap kılar.

## **HUKUK AHLAKTAN AYRILAMAZ YA DA AHLAKSIZ BİR HUKUK OLMAZ**

Her hukuki olan mutlaka ahlaki ilkelere uygun olmalıdır. Ama her ahlaki olan, kesinlikle hukuki olmak zorunda değildir. Çünkü hukuk esin ve yönergelerini ahlaktan almak zorundadır ve her adımda ahlaka muhtaçtır. Her türlü ahlaki niyet ve eylem hukuka yansımaz. Bunların ancak bir bölümü hukukileşebilir. [Ahlak tümdengelimsel, hukuk tümevarımsaldır.](#) Yani ahlak genel ve kapsayıcı ilke ve kurallar vazeder; Hukuk da olgu ve görüngülerden hareketle bu genel ilkelere uygun yargılara ulaşmaya çalışır. Görünüşte hukukun yaptırımını ahlaka göre daha etkilidir. Ancak gerçek böyle değildir. Hukuk sizi, çoğu zaman mahkeme, karşı taraf ve yargıçlar katında yargılar. Oysa ahlak sizi, tüm toplumda ve hemen her bireyin vicdanlarında mahkûm eder. Hukuki ceza ne de olsa, süre ve mekâna bağlıdır, ama ahlaki cezaların ne süre ne mekânları vardır; nerde başlar nerde biter, belli olmaz. Vicdanları ve toplumsal sağduyuyu onarmak bir ömrü alabilir. *Hukuku erdemsiz bir hükme mahkûm etmek, ahlaki hukukun emrine vermek*; halk deyişyle aslanı kediye boğdurmak demektir. Yargıtay'ın N.Ç. adli mağdure hakkında verdiği hüküm, tam olarak bu durumu açıklar. Ahlakın alanı hukuktan daha geniş ve hukuku belirleyici konumda iken, bu yanlış kararlar dar hukuk, adeta geniş olan ahlaka ahlak dersi vermiştir. Eğer böyle bir hukuki kararın ardında bir siyasi ideoloji varsa, hukuk ahlaka, siyaset de hukuka tecavüz etmiş olmaktadır.

## **ÖZGÜRLÜK ZİHİNDE BAŞLAR**

Özgürlük talebinde bulunmadan önce, ona inanıp inanmadığımızı; elde ettiğimiz takdirde özgürlüğün dayanılmaz sorumluluğunu taşıyıp taşıyamayacağımızı iyi hesap etmemiz lazımdır. Özgürlükten önce sorumsuz isek, özgürlüğün bize daha fazla sorumsuzluk sağlayacağını beklemek, hayaldir. Çünkü özgürlük daha fazla sorumluluk duygusuna hazır hale gelmemiz gerektiğini dikte eder. Başkasından özgürlük talep etmeden önce, zihinsel olarak özgür olup olmadığımızı iyice irdelemek gerekir. Acaba biz, başkasının elinde bulunup da ondan dilendiğimiz özgürlükten daha azına mı sahibiz? Zihnimizde birey olarak özgür olduğumuzu yeterince inanıyor muyuz? Başkasının bize vereceği özgürlük, bizim kendimize layık gördüğümüzden ileri bir aşamayı mı ifade ediyor? Benim zihnimdeki özgürlük sınırlarının, talep ettiğim özgürlüğün sınırlarından daha geniş ve mutluluk verici olduğundan gerçekten emin miyiz?

Türk toplumundaki özgürlük taleplerinin zihinsel fizibilitesi tam yapılmamıştır. Özgürlük isteyen dini, etnik ya da bölgesel aktörler, kendi iç dünyalarında talep ettiklerinden fazla bir özgürlük bilincine sahip olup olmadıklarını dönüp kendilerine sormalıdır. Dindar insanların en az özgür topluluk olduğunu ileri sürenlere bakalım. Cemaat ve sivil toplum örgütleri adına bu düşünceleri öne sürerken, kendi iç dünyalarında, zihinsel ve ahlaki olarak özgürlüğe ne denli bağlı oldukları tartışılır. Koskoca İslamiyet’i belli bir grup veya topluluk sınırları içinde yorumlamaya mahkûm eden gruplar, kendi zihinsel süreçlerinde başka yorumlara açık kapı bırakmazken, farklı anlayışlara hiçbir müsamaha göstermezken, nasıl olur da bu taleplerinde samimi olabilirler? Kendi zihinlerine ve çevrelerine, hali hazırda sahip oldukları özgürlüğü bile çok gören bu insanlar, istedikleri ‘fazla’yı nerede değerlendireceklerdir? Aynı dine inanmak sınırı bile, aynı gruba göre inanmakla daha da daraltılmışken, elde edecekleri ‘fazla özgürlüğü’ ne yapacaklarını anlatmalıdırlar.

Asıl sorun, zihinlerdeki mahkûmiyettir. Kendi zihnini ve çevresini özgürlüğe layık görmeyeni, kimse özgürlük talebinde samimi ve gerçekçi görmez.

Etnik ve bölgesel özgürlük talepleri de bu örnekten ırğa düşmez. Aşiret yapısı, kan davası, kadına karşı şiddet, ırk fanatizmine düğümlenmiş ilkel ve saldırgan siyaset biçimiyle özgürlük talep ederken, adama, ‘sen önce bu çağdı ve köleci bağlarından özgürlük talep ettin mi’ diye sorarlar.

Özgürlük, önce zihinde başlar; bireyi inşa eder. Özgürlük, bir topluluk, grup ya da cemaat, etnik ya da bölgesel kapsamda talep edilmezden önce, zihinsel ve ahlaki olarak talep edilir. Özgürlük önce bireyi yaratır. Özgür bireylerden oluşan bir topluluk varsa, o da millettir; aşiret ya da cemaat değildir. Aşiret veya küçük gruplar için özgürlük istemek, var olanı sindirememiş olduğu kadar, istenilenin de ‘ne işine yarayacağını’ bilmemek demektir.

Sorumsuz bir özgürlük, başıboş bir eyleme yol açar. Özgürlük istemek, insana hastır. İnsanın en temel hakkı elbette özgürlüktür. Ama ahlaki bir varlık olarak bu talepte bulunduğunu hiç unutmamak lazımdır. İsterken ‘insan’, yararlanırken ‘diğer canlılar’ ya da ‘Tanrı’ imişçesine davranmak, insanın ahlaki bir varlık olarak tanımıyla kökten çelişir.

Ahlaki hukukun, hukuku da siyasetin vesayetinden özgürleştirmek, bireyi aşiret ve grupların vesayetinden özgürleştirmekle aynıdır.

Birey, özgürlüğü kendi için istemelidir. Çünkü on bu verildiği zaman, sınırlarını kendi tayin etme hakkını elde etmiş olur. Aksi halde, birey topluluk ya da grup için özgürlük talebiyle ortaya çıkarsa ve mensubu bulunduğu grup sonuçta istediğini alırsa, bunda emeği olan bireye o özgürlükten ne kadarını lütfedeceği belli değildir. Grubu için talep ettiği özgürlüğü, bu kez birey, mensubu olduğu grubun elinden kurtarmak için mücadele etmek zorunda kalacaktır.

## **İNANÇ, SİYASET VE TUTKULARIN ALETİ OLAMAZ.**

1920’ler sonunda Cumhuriyet’in laik temeller üzerine oturtulması ardından hükümet 1930’lu yıllarda dikkatinin büyük kısmını ideolojik temellerine adadı. İlk olarak 24 Eylül 1931’deki bir konuşmasında Atatürk, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılığın Kemalizm’in temel ilkeleri olduğunu ilan etti.<sup>1</sup>

Bu ilkeler aynı zamanda inanç ve düşünce özgürlüğünün siyasi ve düşünsel temelleridir. Ben bunlar arasında özellikle Milliyetçilik ilkesinin düşünce ve inanç özgürlüğünün esaslı koşullarından biri olduğunu belirteceğim ve muhafazakârlıkla kıyaslayacağım.

## **İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ VE SINIRLARI AÇISINDAN MİLLİYETÇİLİK VE MUHAFAZAKÂRLIK**

Geçmiş çağlarda, birer değişiklik aracıydılar. Doğmakta olan bir din hareketi, baştan aşağı değişiklik ve denemelerle

doludur ve her yönden yeni görüşlere açıktır. İslamiyet, doğduğu zaman, örgütlendirici ve modernleştirici bir ortam meydana getirmiştir. Ancak diğer dinler gibi İslamiyet de muhafazakârlaşmaktan kurtulamamıştır. Oysa bir dinin muhafazakârlaşması, can suyunun pıhtılaşması gibidir. 2

Muhafazakârlar, ontolojik bakımdan bireyin zayıf ve aile, din, gelenek gibi kurumlarla desteklenmesi gereken bir varlık olduğuna inanırlar. Epistemolojik bakımdan bireyin akıl kapasitesinin sınırlılığını vurgulayarak, tarihi tecrübenin ve pratik bilginin soyut akıl yürütmeye tercih edilebilir olduğunu kabul ederler. Siyasi bakımdan da hiçbir biçimde her şeye muktedir olduğuna inanmadıkları soyut akıl yürütmelerle üretilen "devasa projeler"den ve siyaset alanının ara kurumlar aleyhine genişletilmesinden kaygı duyarlar.

Milliyetçilik ve muhafazakârlık birbiriyle uyuşmaz. Milliyetçilik inkılâpçıdır, muhafazakârlık ise mevcut statükonun ve onun getirdiği şartların korunmasını ideolojik olarak savunur.

Milliyetçilik ilkesi, toplumsal ilerleme ve gelişme için vazgeçilmez bir ilkedir. Herhangi bir etnik kökene göndermede bulunmaz. Türk Milliyetçiliği, kültürel ve tarihsel birlik ve beraberliği resmeder. Bununla da kalmaz; Türk toplumu içinde mevcut farklı etnik kökenlerin, din ve mezheplerin birbirlerine tasallut ve tahakkümlerinin de önüne geçer. Türklük bu sebeple şemsiye bir kimliktir; irki kökene dayalı hiç bir kimlik, belirli bir din ya da mezhebe bağlı hiçbir din yorumu diğerlerinin üstünde ya da altında olmak imtiyazı ya da mahrumiyeti ile karşı karşıya değildir. Milliyetçilik ilkesi bu bağlamda tüm farklı etnisitelere geniş bir özgürlük alanı yaratmakla kalmaz; mevcut bütün din ve mezheplere, hatta aynı din içindeki farklı anlayışlara da inanç özgürlüğü alanı yaratır. Milliyetçilik milli özgürlükle birlikte toplumsal ve bireysel özgürlüğün de can suyudur.

Gerek Fransız, gerekse Rus devrimlerinin birer milliyetçi hareket haline dönüşmüş olmaları göstermektedir ki, modern çağda milliyetçilik, kitle heyecanının en yoğun ve en sürekli kaynağıdır ve devrimci heyecanın başlatmış olduğu büyük değişiklikler zincirine son verilmek isteniyorsa, milliyetçi heyecanın önü alınmalıdır.<sup>3</sup>

Japon milliyetçiliğinin yeniden canlanma ruhundan yararlanılmasaydı, Japonya'nın olağanüstü kalkınması belki de mümkün olmazdı. Batı Avrupa ülkelerinin özellikle Almanya'nın hızla modernleştirilmesinin de, milliyetçi heyecanın iyi bir şekilde teşvik edilmesiyle kolaylaştırıldığı düşünülebilir. Mevcut belirtilere göre bir yargıya varıldığında, Asya ülkelerinin uyanışını gerçekleştirecek ortam, milliyetçi hareketlerden başka bir şey olmayacaktır.

**Mustafa Kemal Atatürk'**ün hemen hemen bir gecede Türkiye'yi modernleştirmesine olanak veren durum, içtenlikli bir milliyetçi hareketin doğuşu olmuştur.<sup>4</sup>

1924 Anayasası **Türk** sözcüğünün siyasal ve sosyal yönden çok açık tanımını yapmıştır: *"Türkiye halkına din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık yönüyle itlak olunur."* (md. 88). Anayasa, dinsel ve ırksal farklılıkların bir anlam taşımadığını yalın bir dille belirtmiştir. Bu tanım, Cumhuriyet yönetiminin milliyetçilik anlayışını da ortaya koymaktadır.

**Atatürk ilkelerinden** biri olan **Milliyetçilik**, sömürgecilik ve yayılcılığa karşı, insani ve evrensel bir öz taşıır, soyu ve dini temel alan bir anlayışa dayanmaz.<sup>5</sup>

## **MİLLET: MUHAFAZAKÂR, ULUS: MODERNİST?**

Millet ve ulus kavramları farklı kesimler tarafından kullanılmakla birlikte esasen aynı anlamdadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin özel konumu ve tarihsel olayların gelişimi sonucunda aynı anlama sahip olan bu iki kavram değişik dönemlerde devreye girmiştir. Milliyetçilik kavramı millet sözcüğünden kaynaklanmaktadır. Ümmet sözcüğü bir dine dayanan insanlar topluluğu demektir. Zaman içinde dini toplumdan laik düzene geçilirken ümmet kavramının yerini millet kavramı almıştır. Ne var ki daha sonraları da millet kavramının ümmet kavramını çağrıştırması nedeniyle

Türklerin Orta Asya döneminden gelen ve Orhun Kitabeleri'nde yer alan 'ulaş' kavramından yararlanılarak **Ulus** sözcüğü türetilmiştir. Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden önceki bir dönemden gelen bu kavram, din dışı bir birlikteliği ifade ettiği için laik ve çağdaş bir devlet kurmak üzere yola çıkan cumhuriyetimizin kurucuları tarafından benimsenmiştir. Sonraki yıllarda toplumun sağcı kesimleri, muhafazakârlar ve dindarlar millet ve milliyetçilik kavramlarını kullanmışlar, Türk toplumun ilerici ve çağdaş kesimleri ile laikliği benimseyen gruplar ve sol düşünceli aydınlar ise ulus ve ulusalcılık kavramlarını sıcak karşılayarak kullanmışlardır.<sup>6</sup>

## ATATÜRK'E GÖRE ÖZGÜRLÜK VE SINIRLARI

Atatürk diyor ki:

- *“İslam dinini, yüzyıllardan beri alışlageldiği şekilde bir siyaset aracı durumundan uzaklaştırmak ve yüceltmek gerekli olduğu gerçeğini görüyoruz. Mukaddes ve ilahi inançlarımızı ve vicdani değerlerimizi karanlık ve kararsız olan ve her türlü çıkar ve tutkulara görüntü sahnesi olan siyasal işlerden ve siyasetin bütün kısımlarından bir an evvel ve kesin şekilde kurtarmak, milletin dünyevi ve uhrevi mutluluğunun emrettiği bir zorunluluktur. Ancak bu yolla İslam dininin yüksekliği belirir.”<sup>7</sup>*

## VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

Atatürk diyor ki:

- *“Her birey istediğini düşünmek, istediğine inanmak kendine özgü siyasal bir fikre sahip olmak, seçtiği bir dinin gereklerini yapmak veya yapmamak hak ve özgürlüğüne sahiptir. Kimsenin fikrine ve vicdanına egemen olunamaz. Vicdan özgürlüğü sınırsız ve sataşılmaz, bireyin doğal haklarının en önemlilerinden tanınmalıdır. Din ve mezhep, herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiçbir kimse hiçbir kimseyi ne bir din, ne de mezhep kabulüne zorlayabilir. Din ve mezhep, hiçbir zaman siyaset aracı olarak kullanılamaz.”<sup>8</sup>*

## DİNDE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ

İslam dini anlaşılmalı ama amaçlar. Kur'an'da “ bu kitap anlaşılmalı diye indirilmiştir, diye belirtilir. İnanç özgürlüğü işte anlaşılmanın sınırları ölçüsünde insanidir ve insana göredir. Ne var ki dinin anlaşılması, kötü niyetli kimselerce kitleler üzerinde haklı olarak etkili olmayan bir yoldur. Tam tersine bu kimseler dinin anlaşılmadığı oranda etkili olabileceğini keşfetmişlerdir. O yüzden insanların dini yeterince hatta hiçbir şekilde anlamalarını arzu etmezler. Bunun için ellerinden geleni yaparak önce onların zihinsel ve ruhsal özgürlüklerine, dini öne sürerek birtakım engeller koyarlar ki, insanlar dinin doğasında onu anlamamak olduğu yanılgısına düşürülürler.

Böylece bir öğretinin etkililik derecesi hakkında varılacak yargı, onun derinliği, yüceliği ve doğruluğundan değil, kişileri kendi nefisinden ve gerçek çevresinden ne kadar iyi ayırabildiğinden çıkarılmalıdır. **Pascal**'ın etkili bir din hakkında söylediği, etkili bir öğreti için de kabul edilebilir: *“Etkili bir din, doğaya, sağduyuya ve zevk almaya karşı olmalıdır.”* Bu yolla açıkça görülmektedir ki; bir öğreti etkili olabilmek için, anlaşılmaz fakat inanılır olmalıdır. İnsanlar salt anlamadıkları şeylerden kesinlikle emin olurlar. Anlaşılabilir bir öğreti güçten yoksundur.<sup>9</sup>

Din kimseyi inanmaya ve inandıklarını uygulamaya zorlamaz. İnanmak zorunlu olmadığı gibi, inandığını yapıp yapmamak da zorunlu değildir.

**“Dinde zorlama yoktur.”<sup>10</sup>**

**“Ey Muhammed! Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı.**

**Öyle iken inanmaya sen mi zorlayacaksın?”<sup>11</sup>**



İslam kelamı, başka bir deyişle İslam ilahiyatı, Allah'ın iradesini ikiye ayırır. İlki, Tekvini İrade'dir: doğum, ölüm, güneşin doğup batması, mevsimlerin birbiri ardına gelmesi gibi doğa yasalarıyla ilgili olan iradededir ki burada zaten kendiliğinden zorlama vardır. Canlı cansız tüm varlıklar, doğal süreç içinde tekvini iradeye ister istemez bağlıdır. Hiçbir varlık bu irade dışında ve ona rağmen ne var olabilir, ne de ölebilir. İkincisi Teşrii İradedir ki bunda ilahi ve doğal bir zorlama söz konusu değildir. Allah bu iradesiyle, insanların kendine ve yolladığı dinlere inanmalarını arzu eder, ama yaratılış ve doğa ile ilgili iradesinde olduğu gibi, kimseyi doğa kanunlarına boyun eğdirdiği gibi inanmaya boyun eğdirmez, her insanı inanç konusunda özgür bırakır. İnanmalarını arzu etmesi, insanların iyiliğini dilemesinden dolayıdır. İsteseydi, doğa kanunlarındaki doğal zorlamayı bu iradesiyle de gerçekleştirebilirdi. Ancak bu zorlamayı kendi şanına uygun görmemiş; insana değer vermekle kalmayıp onun özgür tercihine de değer atfetmiştir. Kimseyi doğa yasalarındaki zorunlulukta olduğu gibi zorla inandırmayı kendi yüceliğine münasip görmeyen Allah, bu konuda bu ve benzeri birçok ayette<sup>12</sup> ifade edildiği gibi kendi Peygamberine bile herhangi bir yetki ya da izin vermemiştir. Dolayısıyla inanç özgürlüğünü yine Allah kendi katında ve şanında himayesi altına almıştır.

Türkiye'de inanç ve düşünce özgürlüğü, uluslaşma ve dolayısıyla bireyleşme süreçlerinde yaşadığımız toplumsal sancılar hafiflediği zaman yerli yerine oturacaktır. Uluslaşma ve buna bağlı olarak bireyleşme gerçekleşmeden inanç ve düşüncenin konusu olan konuların doğasında olgunlaşma beklenemez. Bireye sunulan inanç ve düşünce konularının bilim, aydınlanma ve insan merkezli felsefi birikimle yeniden gözden geçirilmesi, özgürlük ve onun sınırlarını da doğal olarak yeniden belirleyecektir. Felsefi sorgulamaya karşı derin kuşku, bilimsel yöntembilim eksikliği, okuma-yazma oranındaki düşük seviye, kısacası bilgi aleyhine inancın her şeyi belirlemesi gibi düşünsel sorunlar aşılmadıkça; aşiret, bölge ve etnik temelli sosyal yapının ulusal yapıya beklenen hızda dönüşmemesiyle ilgili sosyolojik sorunlar çözülmedikçe, inanç özgürlüğü ve sınırları her zaman birbirini tamamlayan unsurlar olarak değil, birbirine karşıt iki cephe olarak konumlandırılacaktır.

## Kaynaklar

- 1 Soner Çağaptay, *Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik Türk Kimdir? Çvr. Özgür Bircan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Y., 2006, s. 17.*
- 2 Bkz. Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar, çvr. Erkil Günur, İm Y., İstanbul 2005, s.30.*
- 3 Eric Hoffer, a.g.e., s. 31.
- 4 Eric Hoffer, a.g.e.,s. 32.
- 5 Bkz. Fethi Karaduman, *Çöküş ve Doğu, Atatürk Devrimi, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2006,ss. 609-612.*
- 6 Anıl Çeçen, "Ulusalcılık-Milliyetçilik Kavramları", (*Milliyetçilik: Neden Şimdi?, Hazırlayan: Çetin Yetkin, Yar Y., Antalya 2006 içinde*), ss. 54-63.
- 7 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Üçüncü Basım, Ankara 2007; s. 192.*
- 8 Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 193.
- 9 Eric Hoffer, a.g.e., s. 122.
- 10 2 Bakara 256.
- 11 5 Maide 99.
- 12 Mesela bkz. 3 Al-i İmran; 20 16 Nahl 35, 82; 24 Nur 54; 29 Ankebut 18; 88 Şaşiye 21-22.

## Benzer Haberler

Alman televizyonundan fikir özgürlüğüne sansür	7 Mart 13:15
ABD, Türkiye'nin iç işlerine yine burnunu soktu	17 Mart 13:12
MEB din dersinde inanç özgürlüğü tanımıyor	20 Ağustos 03:45
'Hayır'a inancım güçleniyor	30 Ocak 08:30

## Şahin Filiz Arşivi

- 25.9.2017 *İçimizi Kemirenler ya da Proto-Fetö*  
15.9.2017 *Siyasal İslamcılıkta İnsan-Tanrı Kavgası ve Çelişkiler*  
05.08.2017 *İslam'ı müfteri ilan etmek...*

17.7.2017	<i>Mefkûre ve Liderlik</i>
28.6.2017	<i>Tarih tekerrür etmeyebilir ama yanlış tekrarlatılabilir</i>
22.6.2017	<i>Fetö'yle Mücadeleye Farklı Bir Yaklaşım: Öneriler</i>
24.5.2017	<i>Bilmediğini bilmemek nedir?</i>
16.5.2017	<b><i>Felsefesiz hiçbir şey olmaz</i></b>
9.5.2017	<i>Felsefe ve Eğitim</i>
2.5.2017	<i>Ulus devletin dayanak noktası</i>
19.4.2017	<i>Devrimci bir Türk sufi: Hacı Bektaş Veli</i>
12.4.2017	<i>Felsefeyle Sağaltım: Anlamı, Tarihçesi, İlkeleri</i>
21.3.2017	<i>Türk ulusunda ben bilinci ve devrimcilik</i>
14.3.2017	<i>Din-Siyaset ilişkisi Bağlamında Türk Çağdaşlaşması</i>
28.2.2017	<i>Hazdan insanlık çıkmaz</i>
21.2.2017	<i>Felsefe Mezunlarının Sorunları ve Felsefe</i>
14.2.2017	<i>İslamcılar'a Göre Felsefe ve Dinsizlik</i>
14.2.2017	<i>İslamcılar'a Göre Felsefe ve Dinsizlik</i>
7.2.2017	<i>İslamcılıktan Yeni Oryantalist Muhafazakârlığa</i>
31.1.2017	<i>'Hocaefendi'den FETÖ'ye 15 Temmuz üzerine analizler</i>
24.1.2017	<i>İnançla tarih yapılır mı?</i>
17.1.2017	<i>Hilafet Masalı, Halifelik Yalanı</i>
10.1.2017	<i>İçmek ya da içmemek... bütün mesele bu mu?</i>
3.1.2017	<i>Mabetler ve Eğlence Mekânları</i>
27.12.2016	<b><i>Cehalet ve İftiranın 900 yıllık kini: Felsefe ve bilim düşmanlığı</i></b>